

CYPRUS
INTERNATIONAL
UNIVERSITY
ULUSLARARASI
KIBRIS
ÜNİVERSİTESİ

DOI: 10.22559/folkloredebiyat.2017.79

folklor/edebiyat, cilt:24, sayı:93, 2018/1

DIŞA VURUMCU BİR ELEŞTİRİ ÖRNEĞİ: DER UNTERTAN

AN EXAMPLE OF EXPRESSIONIST CRITICISM: DER UNTERTAN

Betül Yalçinkaya Akçit*

ABSTRACT

Expressionism, which emerged in the early 20th century, has strongly opposed the formation of militarism, capitalism, mechanization and industrialization, which cause human alienation. The writers of this period also criticized in their works the social problems and them who were responsible. Heinrich Mann is also one of the writers who have produced expressionist works. It is known that Mann criticized the German Empire in his trio of Die Armen (The Poor), Der Kopf (The Chief) and Der Untertan (The Loyal Subject). In Der Untertan, which is subject to this study, the period of Kaiser Wilhelm II was handled and the negative aspects of the period and the way of administration were ironically criticized through the main character of the work. The Heßling character, who admired Kaiser Wilhelm II and imitated him, turned in time to a Wilhelm II parodic. Thus Kaiser Wilhelm's II attitude was handled widely in the work as an authoritarian and almost dictator. In the study, firstly Expressionism and the details of the period of Kaiser Wilhelm II were explained. After that, it's shown with examples from the work how Mann criticized Kaiser Wilhelm II through his main character and in which ways the main character was trying to imitate himself Kaiser Wilhelm II.

Keywords: Expressionism; Heinrich Mann; Der Untertan; Kaiser Wilhelm II; Diederich Heßling

* Araş.Gör., Ankara Üni. DTCF Batı Dilleri ve Ed. Böl.byalcinkaya@ankara.edu.tr.

ÖZET

20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan dışa vurumculuk, insanın yabancılaşmasına sebep olan militarizm, kapitalizm, mekanikleşme ve sanayileşme gibi oluşumlara sert bir şekilde karşı çıkmıştır. Bu dönem yazarları eserlerinde karşı çıktıkları toplumsal sorunları işlemiş ve sorumlularını da eleştirmişlerdir. Heinrich Mann da dışa vurumcu eserler veren yazarlar arasında yer almaktadır. *Die Armen*, (Fakirler), *Der Kopf* (Kafa) ve *Der Untertan* (Tebaa) adlı eserlerinden oluşan üçlemesinde Alman İmparatorluğu'nu eleştirdiği bilinmektedir. Bu çalışmaya konu olan *Der Untertan*'da Kayser II. Wilhelm dönemi ele alınmış ve eserin ana karakteri üzerinden dönemin olumsuz yönleri ve yönetim biçimi ironik bir biçimde işlenmiştir. Kayser II. Wilhelm'e hayran olan ve onu taklit eden Heßling karakterinin zamanla bir II. Wilhelm parodisine dönüşmesiyle Kayser II. Wilhelm'in otoriter ve neredeyse diktatör denebilecek tutumuna eserde geniş yer verilmiştir. Çalışmada öncelikle dışa vurumculuk ve Kayser II. Wilhelm döneminin ayrıntılarına yer verilmiştir. Ardından Mann'ın Heßling karakteri üzerinden Kayser II. Wilhelm'i nasıl eleştirdiği ve karakterin özellikle hangi yönlerden Kayser II. Wilhelm'e benzemeye çalıştığı eserden örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dışa vurumculuk; Heinrich Mann; *Der Untertan*; Kayser II. Wilhelm; Diederich Heßling

20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan dışa vurumculuk, izlenimciliğin etkileyici sanat anlayışı ve sembolizmin sanat sanat içindir görüşüne karşıt bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. İlk çıkış noktası, Cézanne ve Van Gogh'un etkisiyle önce 1905'te Dresden'de ardından 1910'da Münih'te bir araya gelen genç ressam olmuştur. Bu genç ressamlar dış dünyanın değil, kendi iç dünyalarının sanatsal yansımaları ilgi alanlarının merkezi yapmışlardır. İlk örnekleri resim sanatında görülen dışa vurumculuk, kavram olarak edebiyata ilk kez Kurt Hiller tarafından aktarılmıştır (Paul, 2009: 3). Dışa vurumcular, hayatı yalan ve anlamsız olarak görmüşlerdir. Sanatla birlikte, bu varoluş korkularını yönetmek ya da en azından bunları tanımlamak ve belirlemek istemişlerdir. Amaçları, insanı makineleşmeden ve modern kapitalizmden kurtarmaktır. Onlara göre bunu başarabilmek için yeni toplumsal kurallar ortaya koyulmalı ve insanın içinde bulunduğu atmosfer değiştirilmelidir. Dışa vurumcular büyük şehir çığınlığının başlıca sebebi olarak görülen yoğunluk (Intensität) ve eş zamanlılık (Simultaneität) kavramlarını dönemin sloganı hâline getirmişlerdir (Gigl, 2008: 141).

Dışa vurumculuğun ilk aşamasında yazarlar, devlet otoritesine yapılan başkaldırıcı, baba oğul sorunsalı üzerinden sembolleştirerek işlemişlerdir. Yazarlar, bu sorunsalı şiir türüyle yansıtmayı seçmişlerdir. Aynı zamanda varoluş kavramının anlamsızlaşmasına vurgu yapan yazarlara örnek Georg Heym'dir. Heym, şiirlerinde büyük şehri şeytani, insanı ise tehlikeli olarak tasvir etmektedir (Altzschner, 2010: 5-6).

Dışa vurumculuğun ikinci aşamasında ise yazarların konularının odak noktasını savaş ve savaşın yıkıcı sonuçları oluşturmuştur. Eserlerinde insanların dürüst olmayışından yakınmış ve dünyayı edebiyat aracılığıyla düzeltmeyi amaçlamışlardır. Ağırlık verilen konular artık *pasivizm* ve *yeni kardeşlik* (neue Brüderlichkeit). Bu konulardan farklı olarak eserlerinde toplumu ve toplumsal kurumları eleştiren yazarlar da olmuştur. Sonuç

olarak dışa vurumculuk, insanın yabancılaşmasına sebep olan militarizm, kapitalizm ve sanayileşme gibi oluşumlara çok sert bir şekilde karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışı ise ikinci aşamada tiyatro türüyle yansıtmayı seçmişlerdir (Gigl, 2008: 141).

Bu akım içerisinde en çok ilgi gören edebî türler şiir ve tiyatro olmuş, düz yazı ise bunlara kıyasla geri planda kalmıştır. Dışa vurumcu şiir bir taraftan natüralizm ve izlenimcilikten etkilenmiştir. Dolayısıyla dinamik, tutkulu, acınası, tuhaf imgelerle karakterize edilen ve üsluplarını yeterince ortaya koyacak alanı bulabilmişlerdir. Diğer taraftan alaycı ve günlük bir dil tercih etmişlerdir. Bunun en çarpıcı örneği, Baudelaire'in takipçisi olan Gottfried Benn'in, tıbbi bir soğukkanlılıkla cesetleri tasvir ederek çirkin estetiğini Alman edebiyatına kazandırdığı *Morgue* (1912) adlı şiir derlemesidir (Akt. Berthold, 1999: 259-260; Kürschner, 2012: 196). Çünkü bu şiirde dışa vurumculuğun bir özelliği olan insanın objeye indirgenmesi ve nesnelerin veya hayvanların kişileştirilmesi gibi özellikler yer almaktadır.

Diğer yandan dışa vurumcu edebiyatın tiyatro türünde de değişikliklere gittiği görülmektedir. Örneğin, natüralizm ve realizmde karşılaşılan figürlerin aksine çoğunlukla konuyu seyirciye aktaracak model tipler tercih edilmiştir. Dönemin tiyatrosu bu özellikleriyle hem Piscator'un siyasi *tezli oyununa* (Thesenstück) hem de Brecht'in *epik tiyatrosuna* ve Beckett ile Ionesco'nun *absürt tiyatrosuna* öncülük etmiştir (Gigl, 2008: 143). Böylece dönemin sorunlarını anlatmada etkin olan tiyatro ve şiir türlerinin izleri sonraki dönemlerde de kendisini göstermiştir.

Dışa vurumcu yazarlar arasında, şiir türünde Georg Heym, Georg Trakl, Gottfried Benn; nazım türünde ise Heinrich Mann, Alfred Döblin, Franz Kafka akımın öncüleri olarak kabul edilmektedir. Dışa vurumculuğun ilk aşamasında yazarlar estetiğe önem verirken sonraki aşamalarında siyasi eleştiriye ön plana çıkarmışlardır. Bu yazarlar arasında yer alan Heinrich Mann'ın *Die Armen* (Fakirler), *Der Kopf* (Kafa) ve *Der Untertan* (Tebaa*) adlı eserlerinden oluşan üçlemesi, Alman İmparatorluğu'nu eleştirmektedir. Çalışmaya konu olan *Der Untertan*, II. Wilhelm dönemini ele almaktadır. Yazar, Kayser II. Wilhelm'i eserin ana karakteri Diederich Heßling üzerinden, ironik ve satirik bir anlatımla tenkit etmektedir.

Eser incelemesine geçmeden önce Kayser II. Wilhelm ve dönemine kısaca değinmek yararlı olacaktır. II. Wilhelm 27 Ocak 1859 tarihinde Prusya veliahdı Friedrich Wilhelm ve İngiliz kraliçesinin kızı olan Victoria'nın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Wilhelm, babasının, kanser nedeniyle hayatını kaybetmesinin ardından 1888 yılında tahta çıktığında 29 yaşındadır. Anne ve babasının özgürlükçü düşünce yapısını hiçbir zaman benimsemeyen II. Wilhelm'e göre imparatorluk, Tanrı'nın ona bahsettiği bir lütuftur. Askeriyle ilgili her konuda aşırı bir hırs ve istek geliştirmiştir. Hatta kendi siyasi görüşünü ortaya koymak istemiş ve tek elinde tutacağı bir rejim konusunda hak iddia etmiştir. Bu sebeple Otto von Bismarck'la yaşadıkları düşünce ayrılıkları neticesinde 1890 yılında 75 yaşındaki şansölyenin görevine son verilmiştir. Anayasal bir monarşiyle yürütülen Alman İmparatorluğu'nda siyasi görevlileri II. Wilhelm seçmekte,

* *Der Untertan* (Tebaa) muhtelif çevirmenlerce Türkçeye çevrilmiş olmasına karşın alıntılar eserin orijinalinden yapılmış ve tarafımdan çevrilmiştir. Yazının müteakip kısımlarında *Der Untertan* adlı orijinal başlık kullanılmıştır.

önemli siyasi görevlere kendince en uygun kişileri de o atamaktaydı. Ayrıca medyayla arası iyi olan II. Wilhelm, çeşitli üniformalar giyip fotoğraf çektirmekten ve bu esnada doğaçlama konuşmalar yapmaktan da hoşlanmaktaydı. Çok iyi bir hitap yeteneğine sahip olan imparator, bu yeteneğini halkını etkilemek için kullanmıştır. Bu yeteneği sayesinde halkı I. Dünya Savaşı'na katılmak konusunda ikna etmeyi başarmıştır (Clark, 2009).

II. Wilhelm, Avusturya-Macaristan veliahdı Franz Ferdinand'ın 28 Haziran 1914'te öldürülmesinin ardından ittifak devletleriyle yaptığı anlaşma gereği Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a karşı ilan ettiği savaşa dâhil olmak zorunda kalmıştır. Alman halkı ve devletin ileri gelenlerinin savaşa karşı hayranlık duyması kendilerine olan güveni arttırmış ve savaşın çok uzun sürmeyeceği hayallerine kapılmışlardır. Öyle ki savaşın yılbaşına kadar sona ereceğine ve her şeyin yine normal seyrinde devam edeceğine inanmışlardır. Ancak hiç kimse o zaman Avrupa'nın nasıl bir felakete sürüklendiğini ve hatta çok zaman geçmeden ikinci bir dünya savaşının patlak vereceğini öngörememişti. Sanayi devriminden sonra gelişen silah teknolojileriyle I. Dünya Savaşı'nda tahmin edilenden çok daha fazla insan hayatını kaybedince Alman İmparatorluğu'ndaki savaş çöküşü azalmaya başlamıştır (Clark, 2009).

Bu olaylarla başa çıkamayan II. Wilhelm depresyona girmiştir. Bu arada 1916 yılından itibaren Mareşal Hindenburg ve General Ludendorff Kara Kuvvetleri Komutanlığı yönetiminde daha fazla söz sahibi olmaya başlamış, bununla birlikte artık askerî kararları II. Wilhelm'e danışmadan almışlardır. Almanya I. Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkınca Amerika Birleşik Devletleri, Almanya'da bir rejim değişikliğinin gerekliliğine vurgu yaparak II. Wilhelm'e istifa etmesi yönünde baskı yapmıştır. Alman halkı arasında imparatorluk ve monarşiye karşı isyanlar ve askeriye içinde itaatsizlikler baş gösterince II. Wilhelm daha fazla karşı koyamamış ve 8 Kasım 1918'de istifa ederek Hollanda'ya kaçmıştır. 23 yıl boyunca sürgünde yaşamış olan son Alman İmparatoru II. Wilhelm, 4 Haziran 1941 yılında Hollanda'da hayatını kaybetmiş ve orada defnedilmiştir (Clark, 2009).

II. Wilhelm'in takip ettiği otoriter ve neredeyse diktatör olarak adlandırılabilir bu tutumu, yukarıda bahsedildiği gibi Heinrich Mann'ın ana konusudur. Heinrich Mann, *Der Untertan* adlı eserinde Kayser II. Wilhelm'in halk üzerinde nasıl etkili olduğunu Heßling karakteri üzerinden göstermektedir. Bunu yaparken aslında Almanya'ya *parlak bir dönem* (Johann, 1966: 58) yaşatmak isteyen, ancak İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'na ve ardından gelecek çöküşün başlangıcına sürükleyen son Alman Kayseri II. Wilhelm'in bir yansımasını, Heßling aracılığıyla okura göstermek istemiştir. Böylece Heinrich Mann'ın bu eseri, hem angaje ve eleştirel bir dönem romanı hem de toplumsal roman hâline gelmiştir (Pelster, 2008: 6).

Romanını 1906 ve 1914 yılları arasında kaleme alan yazar, *zamanın tarihi gerçeklerini* (Jeske, 1981: 444) gözler önüne sermek için içinde yaşadığı dönemin konularını işlemiştir. Bu dönem, bir yandan imparatorluğun en yüksek otoritesi sayılan Kayser II. Wilhelm'in, diğer yandan romana adını veren ve *köle gibi boyun eğme hissi ile köle gibi hükmetme arzusunun* (Tucholsky: 1965: 319) kendi içinde barındıran tebaanın etkisindedir. Böylece dönemin resmi tamamlanmaktadır. Heinrich Mann için önemli olan, sadece belirli tarihî olayları aktarmak değil, dönemin salt toplumsal olmayan,

düşünsel ve kültürel, siyasi ve ekonomik olan panoramasını okura aktarmaktır (Wilpert, 1989: 1044). Bu panoramik resim içerisinde eleştiri ve halka çağrı işlenmiştir.

Dönem romanı olarak eser, aktarılan gerçekliği kendi bilgi ve deneyimleriyle karşılaştırabilen, kendisinin hem şahit olduğu olaylara hem de doğrudan ya da dolaylı olarak tanıdığı şahıslara ilişkin imaları anlayabilen dönemin okuruna hitap etmektedir. Sonraki nesillerin okurları için ise bu dönem romanı tarihî bir roman olmakla birlikte tarihi bir doküman hâline gelmektedir (Pelster, 2008: 7). Ancak burada göz ardı edilemeyecek bir sorun ortaya çıkmaktadır: Sonraki nesillerin okuru, dönemin olaylarına tanıklık etmediğinden ve dolayısıyla romanda aktarılan gerçeklik ile asıl gerçeklik arasında bir ayrım yapamayacağından (kendi içinde tartışmalı bir konu olsa da) roman ona nesnel bir bakışı açısı sun(a)mayacaktır.

Toplumsal eleştiri güden her eser gibi Heinrich Mann'ın romanında da kendine özgü, eleştirici, yargılayıcı, bireysel ve siyasi davranışlardan bağımsız ölçüler belirleyen tavrının kabul edilebilirliği, romanla ilgili tartışmaya açık konulardan birini oluşturmaktadır. Yazar, bireylerin ve kurumların kabahatlerini ifşa etmek ve belirli bir grup ya da sosyal tabakaya saldırmak için onları gülünç duruma düşürmekte, yani satirik unsurlar kullanmaktadır. Romanın ön baskısı 1 Ocak 1914'te *Zeit im Bild* adlı haftalık dergide yayımlanmaya başladığında (Akt. Pelster, 2008: 7) Der Untertan, içerisinde *katı eleştiri ve keskin hiciv* yer alan bir *satirik dönem romanı* (Betz, 1939: 85) olarak tanıtılmıştır. Sırf bu sebeple romanın basımı durdurulmuş ve savaşın başlamasıyla tamamen iptal edilmiştir. Günümüz okuru için satirik unsurların hoş bir etki yarattığı söylenebilir. Çünkü günümüz okuru, bu satirik saldırının sebebini bilsin ya da bilmesin, *alay, sarkazm, ironi gibi unsurların kötülük ve akılsızlığı ifşa etmek, onlara saldırmak ya da dikkat çekmek için kullanılmasının tadını çıkarmaktadır* (Hodgart, 1969: 16).

Çalışmaya konu olan eserde bu alayın öncelikli muhatabı, otoriter yönetici Kayser II. Wilhelm ve kendisini gülünç duruma düşüren tebaa Heßling'dir. Geriye bakıp değerlendirildiğinde ise roman, otoriter nasyonal sosyalist *Führer Devleti'ne* ve onun ortaya çıkmasını sağlayan topluma yönelik bir eleştiri olarak algılanabilir.

Tebaanın sapkın denecek hisleri ve düşünceleri, ana karakterin ilk gelişim aşamasında görülmeye başlamıştır. *Güç uygulanan ve güç uygulayan* (Müller-Michaels, 1994: 127): Bunlar ilk iki bölümde Heßling'in gelişim sürecinde maruz kaldığı iki zıt kutuptur. Heßling, fabrika sahibi ve evin reisi olarak iş ile aileyi yöneten babasının otoriter karakteri altında kalmıştır (Schlewitt, 2011: 67).

İlk iki bölümde Heßling, kısmen hâlâ güç uygulanan durumundadır. Ancak Netzig'e döndükten sonra giderek artan bir şekilde güç uygulayan ve aynı zamanda tebaa özellikleri gösteren birine dönüşmüştür (Müller-Michaels, 1994: 128). Hummelt-Wittke (1998: 37), bu durumu değerlendirirken, romanın ilerleyişi içinde Heßling'in temelde neredeyse faşist denecek ideolojik özellikler taşımasına rağmen romanda bu açıdan ele alınabilecek olayların çok nadir görüldüğünü vurgulamıştır.

Romanın ana karakteri Heßling; davranışı, konuşması ve düşünceleriyle otoritenin tutumunu yansıtır niteliktedir. Özellikle işçileri ve ailesiyle yaptığı konuşmalarda Heßling bu tutumunu sürdürmüştür:

Şimdi dümeni elime aldım (Mann, 1980: 80).

Burada bir tane efendi var, o da benim (a.g.e., 80).

Birinin yönetime karşı olduğunu öğrendiğimde, o kişi benim için çoktan bitmiştir (a.g.e., 82).

Burada Alman disiplini ve terbiyesi istiyorum. Anlaşıldı mı? (a.g.e., 85).

Heßling, jest, mimik, üslup ve hatta sakal şekline kadar Kayser II. Wilhelm ile benzerlik içindedir. Fiziksel olarak da, gurur duyduğu idolüne benzemeye çalışmaktadır. Özellikle makyaj sayesinde görünüşünü Kayser'e benzetme konusunda başarılı olmuştur. Heßling'in bu çabası zamanla, ailesi ve içinde yaşadığı toplumla sosyalleşmesine ve toplumla bağına büyük ölçüde zarar vermiştir. Gücü uygulayan, kullanan ve elinde tutan olmak isterken toplumsal ve geleneksel baskıyla üzerinde güç uygulanan biri haline gelmiştir. Aslında bu sayede Heßling, içinde bulunduğu kültürel ve siyasi şartlara kolaylıkla ayak uydurabilmiştir. Ancak bunu yaparken de çıkarıcı bir yol izlemiştir. Üstlerine boyun eğen, emrindikleri ezen bir yapıya sahip olmuştur.

Heßling otoriteye o kadar saygı duymaktadır ki, babasının sahip olduğu gücü otorite olarak gördüğü öğretmenlerinde de görmeye başlamıştır. Buna örnek olarak, öğretmenlerine olan bağlılığını, öğrenci arkadaşlarını ispiyonlayarak ispat etmek istemesi gösterilebilir. Liseden mezun olduktan sonra, Berlin'de fen bilimleri alanında yükseköğrenime başlamıştır. Burada, gelecekteki kişiliğini büyük ölçüde etkileyecek olan *Neuteutonia* adlı milliyetçi bir öğrenci birliğine katılmıştır. Heßling bu birlik içinde edindiği alışkanlıklar sayesinde iç huzura kavuşmuş ve kendine hâkim olma, gözlem yapma, birlik olma, yükselme gayesi gibi özellikler kazanmıştır. *Neuteutonia* ona siyasi bir görüş ve birlik içindeki gücü öğretmiştir. Heßling'in birlik ile bütünleşmesiyle kendi kişiliği devreden çıkmıştır. Heßling'in yerine adeta *Neuteutonia* birliği düşünmüş ve istemiştir. *Neuteutonia*'nın ona sağladığı bağlantılar sayesinde kısa süre sonra askerlik görevinden kurtulmayı başarmıştır. Ancak bu onu hiçbir zaman askeriyeyle sürekli milli bir kurum olarak övmesine engel olamamıştır.

Ana karakter, merkezi sınavlar ve doktora derecesinden sonra memleketine geri dönmüş ve hayatını kaybeden babasının işlerini devralmıştır. Artık hem aile içinde hem de iş yerinde bir zorbaya dönüşmüştür. İş yerinde kararlı bir şekilde sosyal demokrasiye karşı güçlü bir duruş sergilemek istemiştir. Neticede gizlice, fabrikasında makine ustası ve aynı zamanda sosyal demokrat partisinde görevli olan ve kendisine ileride belediye meclis üyeliği kariyerini garantileyecek Napoleon Fischer ile bir araya gelmiştir. Üstelik Kayser ile Roma'da karşılaşabilmek ve ona saygısını sunmak için balayını yarıda kesmiştir. Netzig'deki milli çevrelerle bağlantı kurma çabalarının başarıyla sonuçlanmasının ve zengin, ancak toplumdaki saygınlığı tartışılan varis Guste Daimchen ile yaptığı evliliğin ardından Heßling hem maddi hem de siyasi alanda büyük ilerleme kaydetmiştir. Zaman geçtikçe Heßling kendini Kayser II. Wilhelm'in bir kopyası haline getirmiştir. Bu işi o kadar abartmıştır ki jest, mimik, üslup, sakal ve hatta Kayser'in düşünme şekline kadar onunla benzerlik içindedir.

Eser içerisinde Heßling, Kayser II. Wilhelm ile iki defa karşılaşmaktadır. Bu karşılaşmaların ilki birinci bölümün sonunda (Mann,1980: 44-47) ve ikincisi altıncı bölümün başında (a.g.e., 277 v.i.) gerçekleşmektedir. Eserin diğer dört bölümü, Kayser II. Wilhelm ve tebaa Heßling'in adım adım kendi karakterlerinden sıyrılıp nasıl tek bir vücutta birleştiklerini yansıtmaktadır. Bu kurgusal özellikler okura, Heinrich Mann'ın

eleştirisinin II. Wilhelm dönemi ve onun tebaası üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Kayser II. Wilhelm'e eserde sadece iki defa kısaca yer verilmiş olmasına rağmen diyaloglarda *majesteleri, dahi önder, ata, en yetkin kişi* ve *Kayser* gibi tanımlamalarla sürekli anılmaktadır. Heßling'in tavrı ve görüntüsünün yanı sıra yine eserde geçen çizme, üniforma, *düello, kılıç, demir haç* gibi sözcüklerin Kayser II. Wilhelm'in gücüne gönderme yapması, onun eser boyunca varlığının Heßling üzerinden hissedilmesine sebep olmaktadır.

Kendisi de gerçek hayatta Kayser II. Wilhelm ile karşılaşmış olan Heinrich Mann (akt. Yıldız, 2000: 17) eserde bu anı, bir grev olayı ile kurgulamıştır. Bu sahnede güç ve mülk sahibi Kayser II. Wilhelm ile işsiz ve fakir halk karşılaşmaktadır. Grev esnasında çıkan karmaşa ortamı birden Kayser II. Wilhelm'in ortaya çıkmasıyla sakinleşmektedir. Çünkü insanlar II. Wilhelm'in heybetli görüntüsünden etkilenmektedir (Mann, 1980: 44). Ancak, gösteri sırasında *ekmek ve iş* sloganları atan halkı Kayser II. Wilhelm umursamamaktadır. Buna rağmen yine de göstericiler Kayser II. Wilhelm'i takip etmektedir. Kayser II. Wilhelm işçilerin isteklerini anlamaya ve duymaya çalışmaksızın sadece kendini ve o anki başarısını düşünmektedir (a.g.e., 45). Heybetli görüntüsü ile gösteri alanındaki karmaşa halini sonlandırmış olmanın verdiği gurur, onun için adeta o anın en önemli meselesidir. Kayser II. Wilhelm'in bu tavrını, yani güç ve gövde gösterisi yoluyla halkı bir nevi büyüleyerek susturmuş olmasını, Heinrich Mann eserinde kalabalık içindeki bir karakter üzerinden tiyatro olarak nitelendirmektedir (a.g.e., 45).

Bu gösteride işçilerin istekleri karşılanmamış ancak Kayser II. Wilhelm'e duydukları hayranlık artmıştır. Bu güç onları yok edecek bile olsa halk güce körü körüne bağlanmakta ve onun izinden gitmektedir. Aynı sahnede Heinrich Mann olayı daha da absürt bir yere taşımaktadır. Heßling bir su birikintisinin içine düşer ve ayakları yukarı gelecek şekilde etrafa kirlı su sıçratır. Kayser II. Wilhelm'in bunu görmesi ve ona gülmesiyle Heßling kendini komik bir duruma düşürmüştür (a.g.e., 47). Bu sahnede Heinrich Mann, Heßling'in sadık tebaalığının kanıtını göstermektedir. Bunu yaparken de güç karşısında tebaayı gülünç duruma düşürmektedir. Buradaki ironik ve satirik anlatım tebaanın güç karşısında boyun eğen ve itaat eden tutumuna yöneltmiş eleştirilerden biridir.

Heinrich Mann, Alman İmparatorluğu'nu incelerken farkında olmasa da I. Dünya Savaşını öngörmüştür. Toplumun ruh halinden dönemin boyun eğen ve güce hayran olan yurttaş yapısını tasvir etmekte ve bu zihniyetin ortaya çıkış sebeplerini aramaktadır. Hatta Yıldız'ın (2000) aktardığına göre, Heinrich Mann Heßling karakterinde bir ön-Nazi zihniyeti ortaya koymaktadır. Eserde anlatılan zaman Fransız İhtilalinden Alman İmparatorluğuna kadar olan dönemi tamamen kapsamasa da yer yer bu geniş zaman dilimine vurgu yapılmaktadır. Bu zihniyetin, Fransız İhtilalinin gerçekleştiği 18. yüzyıla dayandırıldığı ve romanın kapsadığı 19. Yüzyılda bir tebaa zihniyeti olarak ortaya çıktığı düşünüldüğünde Heinrich Mann'ın anlatılan zamanı özellikle bu aralıkta tutmasının sebebi de anlaşılabilir. Bu durumu ülkenin başına gelmiş bir hastalık olarak nitelendiren Heinrich Mann, yine farkında olmadan Hitler ve Nasyonal Sosyalistlerin gelecekte ülkenin yönetimini devralacaklarını öngörmesi bakımından önem taşımaktadır. Heinrich Mann'ın *Der Untertan* adlı eserinde Alman halkını çok iyi bir şekilde gözlemlemesi sonucunda geçmişte ve o dönem içerisinde halk olarak gösterdikleri başarısızlıklara

ve otoriteye boyun eğmelerine dayanarak bu hastalığın gelecekte de düzelmeyeceğine kanaat getirmiştir (Yıldız, 2000: 42).

Eserde karşımıza çıkan Buck karakteri üzerinden liberal yurttaşlığın çöküşü, Heßling üzerinden ise milli liberal ve sanayileşmiş yurttaşlık olgusunun yükselişi yansıtılmaktadır. İki farklı kutbu bu karakterler üzerinden işleyen Heinrich Mann dönemin sosyal yaşantısından küçük bir kesit sunmaktadır (Kaya, 1992: 103). Eski bir liberal yurttaş olan Buck, Heßling'in babasının cenazesinde Heßling ile yaptığı konuşmada şu sözleri sarf etmektedir:

Babanız iyi bir yurttaştı. Genç adam, siz de öyle olunuz! Her zaman başka insanların haklarına saygı gösteriniz! Bunu size insanlık onurunuz emretmektedir. Umarım burada, şehrimizde halkın refahı için birlikte çalışırız (Mann, 1980: 33-34).

Heinrich Mann'ın zihnindeki ideal yurttaş anlayışı, Buck karakterinin sözleri aracılığıyla okura aktarılmaktadır. Ancak Heßling, Buck'un tasvir ettiği yurttaş anlayışının aksine sosyal demokrasiye karşı, tek elde toplanan güçten yana, otoriteye boyun eğen bir yurttaş olmaya hevesli bir karakterdir. Sosyal demokrasiyi bir *iç düşman* (a.g.e., 41) olarak gören ve sosyal demokrasiden sadece *genel bir paylaşımçılığı* (a.g.e., 41) anlayan Heßling, tüm sosyal demokratları vatan haini olarak nitelemektedir.

Bunun yanı sıra eserde, o dönem toplumunun yapısına, toplum katmanlarının yer değiştirışı ve farklılaşması ile toplumun yöneticiler ve sosyal demokrat işçi sınıfıyla olan ilişkilerine yer verilmiştir. Her ne kadar incelememize konu olan eser birebir tarihi gerçeklerle örtüşmese de o dönem toplum yapısını okura anlatmak ve onu eleştirmek konusunda başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü eser kurgusu içerisinde gerçek hayatta yaşanmış siyasi olaylar da yer almaktadır. Bunlardan bazıları, 1982 Şubat Ayaklanması, Kayser II. Wilhelm'in Nisan 1893'teki iki günlük Roma gezisi ve Kayser I. Wilhelm'in 22 Mart 1897'deki yüzüncü doğum günüdür (Yıldız, 2000: 44). Heinrich Mann gerçek hayatta yaşanmış olayları kendi roman kurgusu içerisinde kendine özgü bir biçimde tasvir etmiştir.

Heßling babasının ölümü üzerine fabrika işlerini ve ev idaresini eline alarak babasının yerine geçmiştir. Çocukluğunda korktuğu, çekindiği ama saygı da duyduğu ve ona haz veren güce artık kendisi sahip olmuştur. Bu olayın, Kayser II. Wilhelm'in Bismarck'ın devrilmesinden sonra yönetimi devralmasını simgelediğini söylemek mümkündür. Kendisiyle fazlasıyla gurur duyan Heßling, fabrika çalışanlarına bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma, Heßling'in fabrika sahibi sıfatıyla resmi olarak işçileriyle ilk karşılaşmasıdır. Kayser II. Wilhelm'in konuşmalarına ait sözlerin Heßling'in konuşmasında yer alması ise Heßling'in Kayser II. Wilhelm'e ve onun sahip olduğu güce olan hayranlığını ifade etmektedir. Heinrich Mann, yarattığı bu karakter ile eleştirdiği Kayser II. Wilhelm'i ve tutumunu parodik bir biçimde okura aktarmak istemiştir. Heßling on beş kişiden oluşan bir işçi grubuna yukarıdan bakacak şekilde seslenmektedir. Artık *yığın halinde bir arada duran insanlar ona aittir* (Heinrich Mann, 1980: 79). Güce ulaşmış ve gücü tek elinde tutuyor olmanın verdiği gurur ile şu sözleri sarf etmektedir:

Şimdi dümeni elime aldım. Benim yolum doğru yoldur, sizi güzel günlere götüreceğim. Bana bu yolda yardım etmek isteyenlere kapım sonuna kadar açıktır; ancak bu davada karşımda duranları ezip geçeceğim (a.g.e., 80).

Konuşmasının devamında kendi vicdanı ve tanrıdan başka kimseye hesap

vermeyeceğini vurgulayarak işçilerini sosyal demokrat olmaya karşı uyarmakta ve olanları da işlerine son vermekle tehdit etmektedir.

Heßling'in konuşmalarının devamı, Kayser II. Wilhelm'in gerçek hayatta birbirinden farklı tarihlerde yaptığı konuşmalarından alıntılar içermektedir. Kayser II. Wilhelm'in konuşmalarına ait sözlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

24 Şubat 1892 (akt. Yıldız, 2000: 54): ...*sakin ve kararlı bir biçimde tekrar ediyorum: Benim yolum doğru yoldur daha da sürdürülecektir* (Mann, 1980: 80).

5 Mart 1890 (akt. Yıldız, 2000: 54): *Bana bu yolda yardım etmek isteyenlere, kim olurlarsa olsunlar, kapım sonuna kadar açıktır; ancak bu davada karşımda duranları ezip geçeceğim* (Mann, 1980: 125, 217, 217, 218, 245, 269, 289).

1899 yılının sonları (akt. Yıldız, 2000: 54): *Kral, tanrının bir lütfudur, bu yüzden sadece tanrıya hesap vermektedir* (Mann, 1980: 80).

26 Kasım 1902 (akt. Yıldız, 2000: 54): *Her kim ki bu insanlarla bağıni koparmazsa, ahlaki olarak bu suça kendini de kısmen ortak etmektedir* (Mann, 1980: 351).

14 Mayıs 1889 (akt. Yıldız, 2000: 54): *Çünkü benim için her sosyal demokrat kanun düşmanı ve vatan hainidir... Şimdi evinize gidin, düşünün...* (Mann, 1980: 41).

Heßling Kayser II. Wilhelm'in sözlerini birebir kullanmasa da onları amiyaneleştirmiş ya da kısaltmıştır. Kendisini Kayser II. Wilhelm'le o kadar özdeşleştirmiştir ki, alıntılardığı sözlerin neredeyse kendine ait olduğuna inanmaktadır. Böylece, Heßling, Kayser II. Wilhelm gibi konuştuğça hem ona hem de sahip olduğu güce yakınlaştığını hissetmektedir. Onun gibi olmaya çalıştıkça elindeki gücün gittikçe artacağını ve böylece elde ettiği otoritenin daha da sarsılmaz hale geleceğine inanmaktadır.

Dışa vurumcu yazarlar arasında yer alan ve *Die Armen*, (Fakirler), *Der Kopf* (Kafa) ve *Der Untertan* (Tebaa) adlı eserlerinden oluşan üçlemesiyle Alman İmparatorluğu'nu işleyen Heinrich Mann, *Der Untertan*'ın ana karakteri Heßling'i II. Wilhelm'in bir parodisi olarak ele almış ve ana karakter üzerinden II. Wilhelm'in kişiliği ve yönetim tarzını eleştirmiştir.

Eserlerinde siyasi eleştiriyi ön planda tutan Heinrich Mann, kurguya kattığı küçük biyografik ayrıntılarla da Heßling ve Kayser II. Wilhelm arasında benzerlik oluşturmuştur. Heßling babasından devraldığı fabrikatörlük tahtında kendini bir kayser gibi hissetmekte ve çalışanlarına tebaası gözüyle bakmaktadır. Kayser II. Wilhelm, görüş ayrılıkları yaşadığı ve uzun yıllar İmparatorluğa hizmet etmesine rağmen şansölye Bismarck'ın görevine nasıl son verdiyse, Heßling de sosyal demokrat olmaya karşı işçilerini işten çıkarmakla tehdit etmektedir. Heßling'in bu tutumu, işçilerini fabrikanın işlemesini sağlayan birer çalışan olarak görmekten çok ona hizmet eden ve emirlerine itaat etmesi gereken tebaa olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.

Eserden alıntılanan örneklerle Heßling'in güce olan tutkusu ve onu elde etmek için gösterdiği çabanın yanı sıra kendisini II. Wilhelm'e hem fiziksel hem de yöneticiliği ve otoriter tutumu açısından nasıl benzetmeye çalıştığı gösterilmiştir. Heinrich Mann, aslında eleştirdiği Kayser'i idol olarak gören bir ana karakter ortaya koymuş ve Kayser II. Wilhelm'in kişisel ve fiziksel özelliklerini ironi, abartı ve alay yoluyla eleştirmiştir. Yazar, sadece Kayser'i değil, dönemin siyasi, kültürel ve toplumsal olaylarını da aynı yolla eserinde ele almıştır. İncelenen örneklerden hareketle Heinrich Mann'ın eserinde

II. Wilhelm dönemini parodi yoluyla işlediğini ve savaş öncesi dönemde Alman halkının içinde bulunduğu durumu bu vesileyle analiz ettiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Altzschner, Catrin, (2010), Das Motiv der Apokalypse: Urbanen Welten Georg Heyms und ökologische Katastrophen in Günter Kunerts Werk, GRIN Verlag, Almanya.
- Berthold, Helmut, (1999), Die Lilien und den Wein: Gottfried Benns Frankreich, Königshausen und Neumann, Almanya.
- Betz, Frederick, (1939), Erläuterungen und Dokumente, Heinrich Mann, *Der Untertan*, (UB, 8194), Stuttgart.
- Clark, Christopher, (2009), Die Herrschaft des letzten deutschen Kaisers, Deutsche Verlags Anstalt, Almanya.
- Gigl, Claus, (2008), Deutsche Literaturgeschichte, Stark Verlag, Freising.
- Hodgard, Mathew, (1969), Die Satire, München.
- Hummelt-Wittke, Monika, (1998), Heinrich Mann *Der Untertan*, München.
- Jeske, Wolfgang (1981), *Der Zeit- und Gesellschaftsroman*, In: Otto Knörrich (Hrsg.), Formen der Literatur, Stuttgart.
- Johann, Ernst (1966), Reden des Kaisers. Ansprachen, Predigten und Trinksprüche Wilhelms II., München.
- Kaya, Nevat, (1992), *Gesellschaftskritik in Thomas Manns "Der Zauberberg" und Heinrich Manns "Der Untertan"*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara.
- Kürschner, Wilfried, (2012), Kulturerinnerungen - Erinnerungskulturen: Mozart, Heine, Benn : Musik, Literatur, Denkmäler, LIT Verlag, Berlin.
- Mann, Heinrich, (1980), *Der Untertan*, dtv, Berlin.
- Müller-Michaels, Harro, (1994), Deutschkurse Modell und Erprobung angewandter Germanistik in der gymnasialen Oberstufe (2. Aufl.) Weinheim.
- Pelster, Theodor, (2008), Heinrich Mann. *Der Untertan*, Reclam, Stuttgart.
- Paul, Sebastian, (2009), Die sozialen Missstände des 20. Jahrhunderts im Theater, GRIN Verlag, Almanya.
- Schlewitt, Jörg, (2011), *Der Untertan*, Hofffeld.
- Tucholsky, Kurt, (1965), *Der Untertan*, In: Kurt Tucholsky, Ausgewählte Werke, Reinbek bei Hamburg.
- Wilpert, Gero v., (1989), Sachwörterbuch der Literatur, 7., Stuttgart.
- Yıldız, Münevver, (2000), *Die Darstellung von Zeitgeschichte in Heinrich Manns Roman Der Untertan*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul.